

BOLALARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKKA CHEK QO'YISHNING DOLZARB PSIXOLOGIK MASALALARI

Yunusova Marg'uba Mamatqulovna

*Sirdaryo viloyati Mirzaobod tumanidagi
Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashlii
30-umumta'lim maktabining amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Bola tarbiyasi-butun jamiyatning ishi, ayni paytda har bir fuqaroning burchi. Bola oilada to'g'ri tarbiya olsa, maktabda namunali o'quvchiga aylanadi, mahallada boshqalarga ibrat bo'ladi. Albatta, unda o'z-o'zidan huquqiy ong, huquqiy madaniyat ham shakllanib boradi. Farzandlari barkamol, yoshlari bilimdon va vatanparvar bo'lib ulg'ayadigan davlat qudratli, xalq esa, kuchli bo'ladi. Negaki, bugungi tezkor va shiddatli davrda millat va xalq taqdirini nafaqat moddiy boylik, balki ma'naviy-ma'rifiy boylik hal qiladi.

Kalit so'zlar: oila, jamoa, manfaatlar, himoya qilish, qurbonlar ayollar va bolalar, oilaviy zo'ravonlik.

KIRISH

Zamon talabidan kelib chiqib, «Bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to'g'risida»gi qonun imzolandi. Qonun 5 bob va 51 moddadan iborat bo'lib, qonun bilan bolaga nisbatan zo'ravonlik tushunchasi va jismoniy, jinsiy va ruhiy zo'ravonlikdan tashqari uning yangi shakllari – g'amxo'rlik ko'rsatmaslik, ekspluatatsiya, bulling kabilar ham e'tirof etildi.

Shuningdek, davlat bolalarni zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish uchun tegishli huquqiy, ma'muriy, ijtimoiy, iqtisodiy va boshqa choralarni ko'rishi, zo'ravonlikdan jabrlanuvchilarni rehabilitatsiya qilishi va ularning huquqlarini tiklashi hamda ularni ijtimoiy moslashtirish uchun zarur bo'lgan samarali choralar ko'rishi qonunan belgilandi.

Xususan, mutasaddi organlarning bolalarni zo'ravonlikdan himoya qilishga oid maxsus vakolatlari, o'zaro ishlash mexanizmi va mas'uliyati doirasi ko'zda tutildi. Muhimi, qonun bilan nafaqat zo'ravonlikdan jabr ko'rgan bolalarni himoya qilish, balki zo'ravonlik xavfi ostida bo'lgan bolalarni aniqlash va ularga nisbatan zo'ravonlik xavflarini bartaraf etish tizimi yo'lga qo'yilmoqda. Joriy yilning 21-oktyabr kuni Prezident tomonidan imzolangan 978-sonli Qonun bilan O'zbekistonda bolalarga nisbatan uning yaqin qarindoshlari tomonidan oilaviy zo'ravonlik sodir etganlik uchun javobgarlik belgilangandi. Mazkur Qonun bilan Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 59-2-moddasi va Jinoyat kodeksining 126-1-moddasi bolaga nisbatan oilaviy (maishiy) zo'ravonlik qilganlik uchun javobgarlik belgilash normasi

bilan to'ldirildi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni vujudga keltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada mamlakatimizda yoshlar, o'quvchilarning qobiliyatlari, iste'dodlari, ichki imkoniyatlari o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Kishi dunyoga kelgandan so'ng, avvalo, uning ota-onasi, farzandini unib-o'sishini, kamol topishini istaydi. Kelajakda esa o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib shu yurtning biror koriga nafi tegadigan barkamol avlod sifatida ulg'ayadi.

Zo'ravonlikning eng keng tarqalgan shakllari quyidagilardir: 1. Jismoniy. U o'z-o'zidan jarohat va jarohatlar shaklida namoyon bo'ladi, bu ko'pincha o'lim sababidir. Ba'zi shaxslar o'z manfaatlarini himoya qilish yoki har qanday harakat uchun majburlash uchun foydalanadilar. 2. Jinsiy aloqa. Ko'p navlari bor. Jinsiy zo'ravonlikning asosiy yo'nalishi jinsiy aloqaga majburlashdir. 3. Ruhiy (ma'naviy, hissiy). U doimiy og'zaki tahdidlar, haqoratlar, jabrlanuvchini depressiv, tashvishli davlatga olib boradi va o'zining axloqiy tamoyillari va tamoyillariga qarshi harakatga keltirib chiqaradi. 4. Siyosiy. Insonlarni hokimiyatga, avtoritarizmga majbur qilish. Siyosiy zo'ravonliklarning kuchayishi genotsidga aylanishi mumkin. 5. Bosh sahifa. Oiladagi zo'ravonlik - bu shaxsning boshqasiga salbiy ta'sirining eng keng tarqalgan shakllaridan biri. Ko'p hollarda qurbonlar ayollar va bolalardir - jamiyatning zaif a'zolari. 6. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik. O'zini boshqa shakllarda namoyon qilishi mumkin (jismoniy, hissiy, jinsiy). 7. Ma'lumot (televizor). Televizion dasturlarda, shuningdek, onlayn-jamiatlarda zo'ravonlik qo'llanilgan zo'ravonliklar. Bunga turli mavzulardagi filmlar va noto'g'ri, noto'g'ri ma'lumot beriladigan yangiliklar dasturlari kiradi. 8. Qurolli zo'ravonlik. Har qanday qurolga tahdid soladigan shaxsga ta'sir. Biz ko'rib chiqmoqchi bo'lgan zo'ravonlik turi oiladagi zo'ravonlik: Oiladagi zo'ravonlik bu erxotin yoki boshqa yaqin munosabatdagi kishilardan birining ikkinchisiga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki moliyaviy zo'ravonlik ko'rsatishidir. Odatda, bu turdagi zo'ravonlik ostida bir tomonning oiladagi boshqa a'zolar hayoti ustidan nazoratni ushlab turishga bo'lgan intilishi yotadi. Uydagi zo'ravonlikning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, u o'zini qayta-qayta takrorlaydi. Oddiy bir martalik mojaroni jismoniy, jinsiy, ruhiy takrorlanadigan zo'ravonlikdan ajratib turadigan takrorlashdir.

Oilaviy zo'ravonlik sabablari nimada? Har bir oilaviy zo'ravonlikning o'ziga yarasha sabablari bor. Ammo ularga olib keluvchi omillar qator umumiylikka ega. Uydagi zo'ravonlikning rivojlanishiga sabab bo'lgan omillar quyidagilardir: • Uning bolalik davridagi sheriklarining ota-onasining tajovuzkor xatti-harakatlari. Bunday holatda, u o'zini tutish modelini ko'chirib, uni oilasida ko'paytiradi. • Spirtli ichimliklarni yoki giyohvand moddalarni ichish. Spirtli ichimliklar va preparatlar odamning ruhiy holatini kuchaytiradi. • Madaniyatning past darajasi, axloqiy tushunchalar yo'qligi. • Hamkorlardan birining kam haq-hurmati. Bu oilada tajovuzkor

xatti-harakatga olib keladigan sabablarning kichik ro'yxati. Darhaqiqat, ularning aksariyati bor: odamlarning xatti-harakati televidenie tomosha qilish va zo'ravonlik norma (turli mazhablar, jamoalar) bo'lgan odamlar bilan muloqotda bo'lishiga ta'sir qilishi mumkin. O'zbekiston sharoitida oilaviy zo'ravonlikni xarakterlovchi quyidagi asosiy xususiyatlar farqlanadi: a) zo'ravonning jismonan kuchliligi (ko'pincha erkakning ayolga, ota-onaning farzandga nisbatan zo'ravonligi); b) zo'ravonlikning bir shaxsga nisbatan ko'pchilik bo'lib sodir etilishi (uchinchi shaxslarning aralashuvi); v) jabrlangan shaxsning muammo bilan yolg'iz qolishi (huquqiy savodsizlik, ijtimoiy yolg'izlik); g) jabrlangan shaxsga huquqiy, psixologik, tibbiy yordam berish mexanizmining zaifligi; d) sabablar emas, vaziyatlar bilan shug'ullanish (vaqtinchalik yarashtirib qo'yish, muammoni lokal hal qilish, tub sabablarni o'rganmaslik). Oilada zo'ravonlik va kamsitishlarga uchrayotgan ayollarning asosiy qismi hayotida moddiy va maishiy qiyinchiliklar mavjudligi, turmush o'rtog'ining ichkilikka ruju qo'yganligi va ro'zg'orga mas'uliyatsiz ekanligini bildirishgan. Ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, qiyin iqtisodiy va maishiy sharoitda oiladagi ichki muhit ham zo'ravonlikka olib kelishi, bu esa, o'z navbatida, o'z joniga qasd qilishga moyil xulq-atvorni yuzaga keltirishi mumkin.

Oilaviy mojarolarni hal qilishga mahalla vakillarining jalb qilinishi yaxshi amaliyot, chunki oiladagi ichki muammolar, dastlab, mahalla vakillari orasida muhokama qilinsa va tomonlarga to'g'ri va yetarli nasihat qilinsa, muammo kuchayishining oldi olinishi va natijada zo'ravonlikka chek qo'yilishi mumkin. Ammo amaliyotda bu tizim kutilganidek samarali ishlayapti, deb bo'lmaydi. Ko'p holatlarda mahalla oqsoqollari masalaga yuzaki yondashib, muammoni hal qilish yoki jabrlanuvchini himoya qilish o'rniga, barcha aybni jabrlanuvchiga yuklaydi. Hisobotda keltirilishicha, ayrim mahalla vakillari orasida "Axir u ayolning eri-ku, qanaqasiga bu qilmish jinoyat bo'ladi?" qabilida nosog'lom fikrlash mavjudligi aniqlangan. Aksar hollarda, mahalla vakillari jabrlanuvchiga tegishli huquqiy yordam olish bo'yicha yo'lyo'riq ko'rsatish o'rniga, erini kechirishga, sabrli bo'lishga va o'z ayblarini tuzatib yashashga undaydi. Sabablarni mushohada qilganda, mentalitetga xos xususiyatlarni e'tibordan qochirmaslik lozim. O'zbek oilalarida shaxsiy hayot, oilaviy sir – muqaddas va xalqimiz bu ma'noda ancha konsertiv hisoblanadi. Bir so'z bilan aytganda ko'pchilik holatlarda oiladagi zo'ravonlik oiladan tashqariga chiqmaydi. O'zbek oilalari odatda ko'p a'zolik, ya'ni nafaqat er va xotin, balki ularning qarindoshlari ham munosabatlar zanjirida muhim rol o'ynaydi. Qaynona, qaynota va boshqa qarindoshlarning oiladagi kelinga zulm qilishi, uning so'zsiz bo'ysunishini, hech qanday imtiyozlar talab qilmasligini istashi yoki ota-onaning farzandga, kelinlarning betob qaynona yoki qaynotaga bosim o'tkazishi kabi holatlar kuzatiladi. Afsuski, ana shu vaziyatlar aksar hollarda jabrlanuvchining o'z joniga qasd qilishiga yoki oxirgi, kritik nuqtaga yetib borguncha zulmga bardosh berib, jiddiy tan jarohatlari, ruhiy

zarbalar olishiga, sog'lig'ini tiklanmas darajada yo'qotishiga sabab bo'ladi. Qolaversa, jamiyatda birovning ichki ishiga aralashmaslik, o'z tinchini o'ylash, muammoga beparvolik va toqatlilik holatlar mavjud.

Oilaviy zo'ravonlik nazoratdan chiqib, muammo kattalashgach, qilingan murojaatlar ko'pincha uchastka noziri yoki mahalla fuqarolar yig'inida tezda yopiladi, sabablar o'rganilmaydi, faqat o'sha vaziyatning o'zigagina taalluqli, vaqtinchalik choralar bilan cheklanib qolinadi. Natijada muammo chuqurroq ildiz otib boraveradi. Achinarlisi ko'pincha jabrlanuvchining o'zi murojaat qilmaydi yoki ishni javobgarni jazolashgacha olib bormay, da'vosini qaytarib oladi. Jazolanmagan jinoyatlar esa takrorlanishi sir emas. Boshqarib bo'lmaydigan, kishi hayotiga xavf tug'diradigan, uni o'z joniga qasd qilish darajasiga yetkazadigan oilaviy zo'ravonlik katta ijtimoiy muammoga aylanib bormoqda.

Maktablardagi zo'ravonlik/bulling bolalar hayotiga, ularning kelajagiga va ular yashaydigan jamoalarning kelajagiga jiddiy va uzoq muddatli oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Dunyo bo'ylab juda ko'p o'quvchilar uchun zo'ravonlik/bulling har kungi tajribaga aylanib bo'ldi, lekin biz birgalikda vaziyatni o'zgartirishimiz mumkin.

Agar siz, o'quvchi, ota-ona yoki o'qituvchi bo'lsangiz, bolalar va yoshlar qo'rquvsiz yashashi va o'rganishi uchun xavfsiz muhit yaratish uchun choralar ko'rishingiz mumkin.

Farzandingiz bilan sog'lom do'stlikni tashkil etadigan narsalar haqida gaplashing va nima bo'lmasin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar ko'pincha bolalarini qaqshatgan yoki boshqa birovni qiynab qo'yganini bilishlari mumkin bo'lgan oxirgi ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin, ammo siz ularning farzandlaringiz bilan har kuni ijtimoiy hayotlari haqida gaplashib, bu kurashni buzishingiz mumkin.

Ular kim bilan tushlik qilishganligi, nimalar qilgani va avtobusda yoki maktabdan uyda nima sodir bo'lganligi haqida ochiq-oydin savollarni so'rang.

XULOSA

Shunday qilib, shuni ta'kidlashni istardimki, bolalarga nisbatan zo'ravonlik natijasida ijtimoiy yo'qotishlar, birinchi navbatda, inson hayotini yo'qotish; ikkinchidan, ruhiy va jismoniy salomatlik buzilishi, ta'lim va kasbiy saviyaning pastligi, zo'ravonlik qurbonlarining jinoiy xulq-atvori tufayli jamiyatning samarali a'zolarini yo'qotish; uchinchidan, jismonan va ma'naviy jihatdan sog'lom bolalarni tarbiyalashga qodir ota-onalardan ayrilish; to'rtinchidan, bu jamiyatda shafqatsizlikning ko'payishi, chunki sobiq qurbonlarning o'zlari ko'pincha zo'rlovchilarga aylanadi. Aksariyat o'smirlar o'z atrofida gilar tomonidan o'zlariga nisbatan har xil zo'ravonliklarga duchor bo'lishlarini, bunday vaziyatlarda yetarlicha javob berish ko'nikmalariga ega bo'lmasliklarini inobatga olsak, maktab psixologik

xizmati, o'qituvchilar, huquqtartibot idoralari xodimlarining maxsus tashkil etilgan faoliyati zarurligi ayon bo'ladi. va ota-onalar, zo'ravonlikka qarshi turish va travmatik tajribalar oqibatlarini kamaytirish va bartaraf etish ko'nikmalarini shakllantirish uchun.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/oiladagi-gender-zo-ravonlik-va-maktabda-oquvchilar-orasidagi-bulling-zo-ravonlik-sabablari-oqibatlari-va-ularning-oldini-olish/viewer>
2. Toshpo'latov , A. (2023). SHAXS PSIXODIAGNOSTIKASIDA PROYEKTIV METODIKALARDAN FOYDALANISH. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(5 Part 2), 170–178. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/16154>
3. DOI:
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8001510>
3. [unicef.org](https://www.unicef.org)
4. <https://uz.drafare.com/maktab-zoravonligining-oldini-olishning-10-yoli/>
5. [bestpublication.org](https://www.bestpublication.org)